

Türk Milliyetçiliğinin Çevre Anlayışının Fikir Kökleri ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin Politika ve Söylemlerine Yansıması

*Hasan KALYONCU**
*Süleyman GÜNGÖR***

Öz: Bu makalede Türk milliyetçiliği siyasi hareketinin çevre politikaları incelenmektedir. Bu kapsamda siyasal alanda milliyetçiliği temsil eden Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve onun ideolojik dayanak olarak benimsediği Alparslan Türkeş tarafından ortaya konulan Dokuz Işık ilkelerinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Bununla birlikte milliyetçi ideolojinin kendi iddia ettiği gibi Türk kültürü ve İslam inancı temelinde dayanıp dayanmadığı sorgulanmıştır. Bu amaçla İslam dinini kabul etmeden önce Türk düşünce biçimini ve evren tasarımı ortaya çıkartan mitolojik ve tarihi kanıtlar üzerinden eski Türklerin doğa ve çevre anlayışının saptanmasına çalışılmıştır. Bundan sonra İslam dininin doğa ve çevreye bakışını özet halinde ortaya koyabilmek için Kur'an-ı Kerim ayetlerine ve Hz. Muhammed'in hadislerinden örnekler başvurulmuştur. Türklerin kitlesel olarak İslam Dinini kabul etmelerinden sonra toplum, kültür ve devlet hayatında doğa ve çevre konularında tutum ve yaklaşımlarını gösterecek örnekler ele alınmıştır. Çalışmanın sonunda da MHP tarafından kuruluşundan bu döneme ortaya konulan çevre politikalarının örnekleri incelenerek kültürel ve dini referansların izleri araştırılmıştır. MHP'nin çevre politikalarının kadim kültürel birikimi ve İslam dininin yaklaşımlarıyla uyumlu olduğu, diğer konulardaki politikaların da çevreye duyarlı olarak belirlendiği gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçi Hareket Partisi, Dokuz Işık, çevre, çevre politikaları, Türk kültürü.

Turkish Nationalism's Understanding of the Environment: Idea Roots, Policies and Discourses

Abstract: This article examines the principles of the Nine Lights put forward by Alparslan Türkeş, the ideological basis of the Turkish nationalist political movement, and the

* Ege Üniversitesi, Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Hidrobiyoloji Ana Bilim Dalı, Bornova/İzmir. E-posta: hasankalyoncu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7764-5809

** Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Ankara. E-posta: drsgungor@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6975-4930.

Makale Geliş Tarihi: 08.01.2024

Makale Kabul Tarihi: 06.03.2024

environmental policies of the Nationalist Movement Party (MHP) established in this direction. This study began with the question of whether the nationalist ideology was based on Turkish culture and Islamic faith, as it claimed. For this purpose, it was tried to determine the understanding of nature and environment of the Turks through the mythological and historical evidence that revealed the Turkish way of thinking and the design of the universe before accepting Islam. After that, in order to summarize the Islamic religion's view of nature and the environment, the verses of the Holy Qur'an and examples from the hadiths of the Prophet Muhammad were used. After that, after the Turks became Muslims en masse, examples that will show the approach to nature and environment issues in society, culture and state life are discussed. Finally, the examples of environmental policies put forward by the MHP from its foundation to this period were examined and traces of cultural and religious references were investigated. It has been observed that the MHP's environmental policies are compatible with its ancient cultural accumulation and the approaches of the Islamic religion, and that the policies on other issues are determined as environmentally sensitive.

Keywords : *Nationalist Movement Party, Dokuz Işık, environment, environmental policies, Turkish culture.*

Giriş

Milliyetçilik, her insanın mensubu olduğu milleti sevmesi ve onun iyiliğini istemesi anlamında bütün insanlarda gözlenebilecek kişisel bir eğilimdir. Türk milliyetçiliği de bu anlamda, siyasi görüşlerinden bağımsız olarak bütün Türklerin sahip olabileceği bir sempati halini ifade etmektedir. Ancak bu çalışmada Türk milliyetçiliği denildiğinde bu genel sempatiye dayanan duygusal ve sosyal olgudan değil siyasi bir program olarak ortaya çıkan doktriner Türk milliyetçiliğinden söz edilmektedir. Alparslan Türkeş'in Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (CKMP) genel başkanı olduktan sonra şekillendirdiği Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile Türk milliyetçiliği, bir parti programının belirleyici unsuru olarak siyaset sahnesine çıkmıştır.

Milliyetçi siyasi anlayış, kendi kökenini milli tarih şuuru ve nizam-ı alem ülküsüne dayandırarak diğer siyasi partilerden ayrılmaktadır. Milliyetçilik bir siyasi hareket olarak hedefini de özgünlüğünü vurgulayarak ifade etmektedir. Bu anlayışın sürekliliğini göstermek için 1980 Darbesinden sonra Türkeş'in yeniden siyasete dönmesini takip eden dönemde Milliyetçi Çalışma Partisi'nin (MÇP) programından örneklemek mümkündür:

Hür ve bağımsız bir şekilde Türk milletinin maddi ve manevi kalkınmasını en kısa zamanda, en kısa yoldan gerçekleştirmek, ilimde ve teknikte araştırmacı ve üretici gücünü ortaya koyan, her türlü terör ve sosyal anarşiyi yenerek engelleri aşan, sosyal ve iktisadi refahı adaletle bölüşen, bütünleşmiş bir toplum olmasını sağlamak; milletimizi çağın kudretli

itibarlı gelişmiş ve önder toplumlarından biri yapmak; devlet ve milletimizi tarih sahnesinde ebedi kılmak (MÇP, 1988: 2).

Dokuz Işık adından da anlaşılacağı üzere dokuz prensibe dayanmaktadır: Milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, toplumculuk, ilimcilik, köycülük, hürriyetçilik ve şahsiyetçilik, gelişmecilik ve halkçılık, endüstri ve teknikçilik. Bu ilkeler çerçevesinde MHP'nin fikir çizgisini oluşturan Dokuz Işık doktrini gelişmekte olan bir ülkeye yönelik olarak kapitalist ve sosyalist modellerin dışında kalkınmacı bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşımın özgün yanı, salt maddi zenginleşmenin değersiz olacağı ve insana yakışan kalkınmanın manevi bir dayanağa sahip olması gerektiğini vurgulamasıdır. Türkeş, siyasi düşüncelerini anlatmaya başlamadan önce ideolojisinin bilhassa maneviyat temelini belirtmektedir.

Manevi bir temel üzerine oturmeyen maddi kalkınma uzun ömürlü olmayacak, arzu edilen yararı sağlayamayacaktır. Maneviyatsız, milliyetsiz bir kalkınmanın, ahlaksız bir yükselmenin imkânı yoktur; imkânı olsa bile değeri yoktur. İşte, bizim düşündüğümüz kalkınma milliyetçilik, ülkücülük, iman ve ahlak temelleri üzerine oturmaktadır. Milletimizi meydana getiren manevi unsurların tam bir ahenk içinde birleşmesi demek olan Türklük Gurur ve Şuuru ile İslam Ahlak ve Fazileti sentezine samimiyetle bağlı olmamızın esas bu gerçekte yatmaktadır (Türkeş, 1975: 10 [Kaynaktaki yazım biçimi korunmuştur.]).

Türk milliyetçiliğinin siyasete bir parti olarak katılmasından itibaren milli birlik, bütünlük ve bağımsız devletin varlığının vurgulanması, milletin refahı ve gelişmesi odaklı bir program ile faaliyet gösterdiği gözlenmektedir. 1960'lı yıllardan itibaren önce sanayileşme ve 2000'li yıllara yaklaşıldığında bilgi çağı vurgusuyla pekiştirilen kalkınma anlayışı, dünyada çevre sorunlarının ortaya çıkmasıyla çevrenin korunmasını da içerecek şekilde güncellenmiştir. Ancak Dokuz Işık parti programlarında özenle korunmuştur. MHP 2009 tarihli programında Dokuz Işık, ilkeler ve değerler açısından partinin düşünce ve duyarlılıklarını belirleyen bir temel olarak tanımlanmıştır (MHP, 2009: 17).

İdeolojisinde doğrudan bir vurgu bulunmasa da zaman içerisinde MHP'nin çevre sorunlarını siyaset zemininde ele aldığı gözlenmektedir. Dokuz Işık ilkeleri içerisinde açıkça bir çevre maddesinin yokluğunu, ideolojinin belirlendiği ve MHP'nin kurulduğu dönemde çevre sorunlarının henüz siyasal bir sorun niteliği kazanmaması ile açıklamak yerinde olacaktır. MHP'nin program ve seçim bildirimleri gibi politika belgelerinde görünürlük kazanan çevre programını, sını ve teknolojik gelişmelerin milli kültür unsurlarıyla birlikte değerlendirmesi şekillendirmiştir. Çünkü Türk milliyetçiliği düşüncesi, kendisini Türk kültürü ve İslam imanına dayanan milleti yükseltme ülküsü çerçevesinde tanımlamış ve siyasal sorun alanlarına bu anlayışla yaklaşmıştır. MHP Genel Başkanı Devlet

Bahçeli'nin 2001 yılında Çevre Günü dolayısıyla yaptığı yazılı açıklamasında bu anlayış kendini göstermiştir. Bahçeli bu açıklamasında doğal, kültürel ve tarihi varlıkların yok edilmesi, tahrip edilmesi ya da kirletilmesini önlemek üzere konunun bilimsel çerçevede ele alınmasını vurgulamıştır (NTV, 2001). Bu haliyle Bahçeli, partisinin tarihi, kültürel, dini ve milli çıkarlarla çatışmayan genel yaklaşımı ve Dokuz Işık'ta yer alan ilimcilik ilkesi ile uyumlu bir çevre politikası ortaya koymaktadır.

Milliyetçi çevre politikasının incelenmesi ve düşünsel çerçevesinin belirlenmesi amacıyla hazırlanan bu çalışmada, öncelikle MHP'nin fikri kaynak olarak gördüğü kültürel birikimde çevre algısının tespiti amacıyla Türk kültürünün ve İslam'ın doğal çevreye yaklaşımı tespit edilecek ardından partinin belgelerinde ve sözcülerinin politika açıklamalarında çevre sorunlarına yaklaşımları ele alınacaktır.

Türk Kültüründe Çevre Algısı

Türk Milliyetçiliği siyasal hareketi kültürel temeller üzerine kurulmuştur. Ekolojik yönden ve çevre duyarlılığı açısından Türk kültürü değerlendirildiğinde, MHP'nin çevre politikalarının zemini de şekillenmiş olacaktır. Hem düşünce hem de uygulama açısından Türk kültüründe doğal çevrenin belirgin bir yeri olduğu görülmektedir. Türk mitolojisindeki Gök Tanrı, kutsal ve ruhani bir varlık olarak insanı, yaşadığı dünyayı ve onu çevreleyen gökyüzünü tümüyle egemenliği altında tutmaktadır (Taşer, 2022: 3). Türklerin evren anlayışı ve dünya görüşünü oluşturan Gök Tanrı inancı, günümüze tam olarak aktarılmamış ve bilinmemekteyken, şaman etkisiyle farklılaşmış olması da muhtemeldir. Evrenin ilahi birlik olarak kavranması mitlerde saklı durumdadır. Fakat Türk mitolojisi şaman süzgecinden geçerek günümüze ulaşmasından dolayı, Şamanlığın inanç, kehanet, şiir, müzik, anlatı sanatı gibi birçok kültürel pratiğini içine aldığı bilinmektedir. Bu bağlamda Gök Tanrı'nın evrende düzenin kurulması ve korunmasında sorumluluğu olduğu, onun görevlerini üstlenen ve pratikte insana daha yakın yaratıcı güce sahip kut taşıyan varlıklardan söz edilir. Bu sebeple kozmogoniye, eskatolojiyi *, insanın yaratılışını anlatan genel bir mit günümüze ulaşmamıştır (Bayat, 2022; 30). Türk mitolojisinde evrenin oluşumu ile ilgili en güzel örneklerden biri Orhun Abidelerinde bulunan Kültigin Yazıtında yer alan “Üstte mavi gök (yüzü), altta (da) yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insanoğulları yaratılmış” (Tekin, 2010:25) sözü ile insanın yaratılış sırasının gök ve yerden sonra geldiği ifade edilmektedir (Taşer, 2022:7). Buradaki anlatımdan, insanoğlunun gökyüzü ile yeryüzü gibi Tanrının büyük bir yaratısı olduğu net

* Kubbealtı Lügatı kozmogoniye “Kâinâtın var oluşunu, gök cisimlerinin meydana gelişini inceleyen ilim” ve eskatolojiye “Ölümden sonra insanların ve kıyametten sonra âlemin ne olacağını konu edininp âhret hayatını tasvir eden bilim dalı” şeklinde tanımlamaktadır. (Ayverdi, 2024)

olarak anlaşılmaktadır (Ögel, 1993: 81. Orhun Abidelerinde üç katmanlı bir evren tasarımı yer almaktadır. Bunlar; Tanrıya özgü gök, Tanrının korumasında yeryüzü ve bu düzene uymayanların mekânı yeraltıdır. Yeryüzünü oluşturan temel unsurlar olarak yer ve sudan söz edilirken bu iki unsura da kutsallık ve ruh izafe edilmektedir. Gök Tanrı inancı ile ilgili günümüze ulaşabilmiş özgün kaynak olmayışı nedeniyle, şamanlığın etkisinde Türk dilinde çeşitli adlar almış ruhlar vardır. Bunları bazı araştırmacılar Tanrı olarak nitelendirse bile eski Türkler, Gök Tanrı inancını uzun süre korumuşlar ve bütün hâkimiyeti, güç ve kudreti Gök Tanrı'da gördüklerinden tabiatı onun yaratması nedeniyle kutlu saymışlardır. Bu nedenle Yer-Su, koruyucu ruh olarak kabul edilmiş olması sebebiyle Türkler dağlara, ağaçlara, ormanlara, sulara kutsiyet atfetmişlerdir (Aydın, 2002: 70-71). Eski Türkler, Tanrının kutsadığı varlıklara ıduk sıfatı vermişlerdir. Türklerin ıduk olarak kabul edip kült haline getirdiği, dolayısıyla varlığına inanarak saygı duydukları birçok öge vardır. Türkler bu öğeleri tanrı olarak görmemiş ama onlara saygı duyarak, tanrının adı ile dualar ve kurbanlar sunmuşlardır. Türkler, bilhassa tanrıya özgü saydıkları gökyüzünü ve onu da kapsayacak şekilde bütün doğayı yüceltmeye eğilimli olmuştur (Taşer, 2022: 12). Eski Türklerin inancısında Yer-Su iyeleri, yer ruhlarının başında gelirken, diğer yer iyeleri arasında dağ, orman, nehir, od-ocak sayılmaktadır. Kabilenin koruyucusu olan ataların ruhları da yer iyeleri grubunda yer almaktadır. Yer-Su iyesi, Sayan-Altay Türklerinde egemenlik simgesi haline gelmiş ve Sibiryaya Türklerinin anlayışında da önemli bir yer almıştır. Şamanist Altay kavimlerin inancında su iyesi dağ, göl, nehir ve denizlerde yaşar. O hem su kütesinin hem de toprağın yaratıcı gücüdür (Bayat, 2022: 143-152). Bu anlayış, doğadaki bütün canlılığın suya dayanması görüşünü yansıtmaktadır.

Yazılı kaynaklar ve sözlü anlatılarda, dağılma süreçlerinde Yer-Su kültü Türk milletinin yok olmaması için Türkleri korumuştur. Türk Kağanı da Tanrı'dan aldığı kut ve yardım ile devletin başına geçmiş ve Yer-Su sahipsiz kalmasını diye uğraşmıştır (Göde, 1992: 188). Gök Tanrı, Türk budundan biri kişiye toplumun lideri olma gücünü vermektedir ve bu tanrısal bağış kut olarak adlandırılmaktadır. Halk kağanı tanrıdan kut almış kişiler olarak görmektedir. Bu sebeple kağanın kullandığı erkin kaynağı Gök Tanrı'dan gelmektedir. Gök Tanrı'dan kut alan kağanın kutsal görevinden kaynaklanan yükümlülüklerinden biri de halkını iskân ettirmek olarak görülmektedir (Taşağıl, 2016: 31; Taşer, 2022:12). Bu iskan yükümlülüğü, her bir boyun yaylak-kışlağının ve ülkedeki avlakların, otlakların belirlenmesi ve tarım faaliyetlerinin korunmasını ve halkın refahının sağlanmasını da içine almaktadır.

Türk kültüründe insanın doğaya bakışını şekillendiren unsurlar, sadece Orhun Abidelerinde dile getirilmemiştir. Türklerin gündelik yaşantının her evresinde doğa çevre ve her bir doğal öge ile uyumlu olmaları, toplumsal değerler

listesi halinde pek çok kaynakta gözlenmektedir. Türk kültürünün evren tasarımı, insan ile doğa arasında karşılıklı uyumu öngören ve bu uyumun gözetilmesi sorumluluğunu insana yükleyen bir yaklaşıma sahiptir. Aynı zamanda *iduk yir sub* (kutsal yer ve su), bir kişilik sahibi olarak Türkleri korumakla yükümlü tutulmuş görülmektedir. Ancak insan, Yer-Su'yla beraber onun bünyesinde barındırdığı herşeye yani bütün doğal çevrenin sürüdürülebilirliği konusunda sorumluluk altına alınmıştır. (Kalyoncu ve Taş, 2022). Bu sebeple Türklerdeki Yer-Su kültü çevreye yaklaşımları açısından oldukça büyük önem taşımaktadır. Eski Türklerde mevsim geçişleri dönemlerinde doğaya saygıyı içeren dinsel nitelikli ritüeller vardır. Ayrıca vatan sevgisi olarak da ifade edilebilecek olan toprağa bağlılık söz konusu inançların gereği durumundadır. Türklerin su ve toprağa verdikleri kutsallık, yaşadıkları bölgeye bağlılığı doğurmuştur. Türkler, ülkelerine bağlılıklarını siyasal ya da coğrafi zaruret nedeniyle göç ettiklerinde de göstermişlerdir. Yeni yurtlarında dağ, nehir veya bölgelere, ayrıldıkları veya ayrılmak zorunda kaldıkları yerlerde kullandıkları adları sıklıkla kullandıkları görülmektedir (Yörükân, 2005; 36). Bugün ülkemizde ve Balkanlar'da bu tür yer isimlerine rastlamak mümkündür.

Türklerde iduk yir sub kültü vatani meydana getirmektedir. Türk yurtlarında dağlar, sular, nehirler ve kaynaklar birer tanrı adını taşır ve bu tanrılar topluluğun atası gibidir. Tabiatın güzellikleri, dağlar, tepeler ve su kaynakları gibi yerler bu sebeple kutsanmaktadır. Bu kutsiyet atfından dolayı Türkler vatanlarıyla ilahi bir bağ kurmuştur. Topluluğun yaşadığı toprak, vatan kimliği kazanırken topluluğu temsil yeteneği de kazanmaktadır. Bundan dolayı atalara ve yerel ruhlara tapmak, gerçekte topluma ve vatana tapmaktır. Türklerde milli din anlayışının nüvesi kutlu Yer-Su kavramında bulunabilir (Yörükân, 2005:58, 101). Yer-Su kültürünün Türk milletini koruduğuna yönelik inanış eski Türklerde mevcuttur. Kültüğün Yazıtında İlderiş Kağan ve İlbilge Hatun'un devleti kurma çabaları anlatılırken bu anlayış açıkça görülmektedir: “[*Çin halkı*] bunca hizmet ettiğini düşünmeden “*Türk halkını öldüreyim, neslini yok edeyim*” der imiş. (*Türk halkı*) yok olmak üzere imiş. Yukarıdaki Türk Tanrısı (ve) Türk kutsal yer ve su (ruhları) şöyle yapmışlar: *Türk halkı yok olmasın diye, halk olsun diye, babam İlderiş Hakanı (ve) annem İlbilge Hatunu göğün tepesinden tutup (daha) yükseğe kaldırmışlar muhakkak ki*” (Tekin, 2010: 27). Ergenekon Destanında da Türk varlığının iduk yir sub iyesince korunması ve yeniden güçlenmeleri anlatılmaktadır (Gökdağ ve Üçüncü, 2007: 63-69).

Su yaşamın kaynağı olup, insanoğlunun hem inanç sistemi içinde yer alırken hem de yerleşim yerlerindeki etkisi açısından oldukça büyük öneme sahiptir. Su kültü, doğa kültü içerisinde var olurken eskiden beri kutsal olarak görülmüştür. Türklerin yaratılış mitlerinde de yer ve gökten önce suyun var olduğu, evrendeki her şeyin sudan sonra yaratıldığı anlatılmaktadır. Türkler,

kutsiyet atfettikleri suyun bir ruhu ve iyesi olduğuna inanmışlardır. Türklerde su, saflığı ifade etmektedir (Taşer, 2022:17). Yazıtlarda da yer alan Yer-Sular Türklerle göre kutludur ve onlarla kurulan ilişkilerin bir sorumluluk çerçevesinde yürütülmesi gerekmektedir. Bu sorumluluğun gereği olarak Yer-Suların korunmasına, kirlenmemeye dikkat etmiş ve devamlılıklarını sağlamak için özenli davranmışlardır. Bu Yer-Su kültlerine bir dokunulmazlık verilmiştir (Çoruhlu, 2002: 33-34). Bu sorumluluk ve korumanın gereği olarak Türkler, su kaynaklarını, akarsuları, yüksek dağları, ormanları korurken; onların da Türk milletini koruduğuna inanılmıştır (İnan, 2006:48-49). Türklerle ait en eski yazıtlarda, yeryüzünün bütünlüğünü dile getirmek için "yir sub" ifadesi kullanılmıştır. Anlatımlarda kut atfedilen orman, su, ağaç ve dağ gibi yersel unsurlar ile ateşe birer ruh da verilmiştir. Türkler için dağ, çevre unsurları arasında önemli bir kültür durumundadır. Göktürk Devletinin merkezi de olan Ötüken dağı veya ormanı bütün Türk toplulukları için kültür ve kutlu sayılmıştır. Dağ, yer ile gök arasında bir bağlantı noktasını oluşturan birleştirici bir unsurdur. Şamanist Türkler açısından dağlar canlıdır ve her şeyi görüp duyabilmektedir. Ayınlerinde Gök Tanrı'ya dua edilirken aynı zamanda dağın ruhuna da yakarırlardı (İnan, 1986: 51; Taşer, 2022: 16). Altaylı kavimlerin bilincinde hemen hemen tüm dağlar mitolojik durumda olup kendi isimleri ve özgün karakterleri ile vücut bulmuşlardır. Tüm boyların ortak saygı duyduğu dağlar olduğu gibi boyların kendilerine özgü kutsal dağları da bulunmaktadır. Kutsal dağ tüm toplumsal yaşamın kaynağıdır ve bu nedenle temel ruh olarak kabul edilir. Bu sebepledir ki doğaya tüm unsurlarıyla saygı duyulması gerekmektedir (Bayat, 2022; 151).

Gök Tanrı inancında dünyanın merkezinde bulunan ağaç; yer ile gök arasında bağlantıyı sağlamaktadır Ağaç kavramsal olarak yaşamın simgesi sayılmış ve şaman ritüellerinde önemli roller üstlenen ağaç hem kutsanmış hem de yeraltı, yeryüzü ve gökyüzü arasında geçişlere aracılık etmiştir (Taşer, 2022:17). Türklerin inanç ve düşünce dünyasında ağaç önemli bir yer tutmaktadır. Destanlarda görülen boyutlarıyla ağacın türeyişteki konumu kadar şaman ayinlerinde kutsal ile bağlantı kurma, manevi yükselme, şifa ve dilek aracı gibi pek çok rolü bulunmaktadır. Ulu ağaçlar kutsal varlıklar sayılmış, pek çok ritüel ve dinsel uygulamanın merkezi kabul edilmiştir. Türkler yaşantılarını sürdürdükleri her yere ağaç dikmiş ve ağaca saygı göstermiştir. Zaman içerisinde bu saygı kutsamaya dönüşmüş ve çınar, çam, kayın, kavak, sedir, ardıç, meşe, selvi, söğüt, elma ve dut gibi ağaçlara özel değer verilmiştir. Bu ağaçlar, hayatın kaynağı ve sürekliliğinin teminatı olarak görülürken, altına gelenlere sığınak olmuştur. Yaşam ağacının hanlara ve beylere ölümsüzlük bahsetmesi gibi bu ağaçların da buldukları yerlerde Tanrısal kutun tezahürü olarak yaşamın sürmesini sağladıklarına inanılmıştır. Kutsal ağacın yok olması durumunda ise, hayatın biteceği ve Tanrı kutunun o bölgeyi terk edeceğine inanılmasından dolayı Türkler, kutsal sayılan ağaçlara zarar vermekten kaçınmışlardır (Kabak, 2018).

Bunların yanında Dokuz Oğuz Destanında kayın ağacının ata, fıstık çamının ana olması gibi huş ağacının günümüzde bile kutsal görüldüğü bilinmektedir (Yörükan, 2005; 25). Anadolu'nun birçok yerinde ağaçların kesilmesinin tekin sayılmadığı tepe, koruluk veya dede denilen alanların varlığı bilinmektedir.

Türk mitolojisinde doğa kültü içerisinde sadece dağlar gibi cansız unsurlar olmayıp canlı unsurlarda yer almaktadır. Özellikle hayvanlar, insanlar için çoğunlukla beslenme açısından değerlendirilirken bazılarının inanç sistemi içinde önem kazandığı görülmektedir. Örneğin at, kartal, kurt, turna, aslan, geyik ve balık Türk mitolojisinde özgün anlam yüklenmiş hayvanlar arasındadır. Eski Türklerde önemli kişilerin kurganlarında (anıt mezar) atlarının da gömüldüğü bilinmektedir. Atın hem binek hayvanı hem de yoldaş olarak görülmesi öte dünyaya da aktarılmış durumdadır. Osmanlı Devletine kadar eski Türk toplumlarında kartal hem yaygın bir motif olarak kullanılmış hem ongun olarak görülmüş hem de siyasi armalarda kullanılmış bir hayvandır. Genel anlamda kuş figürüne öte dünyada yaşayan ruhları temsil eden haberci rolü verilirken, kurt çeşitli destanlarda farklı roller üstlenmiştir. Türklerin yaşadıkları doğal ortamdan tanıdıkları kurda mitolojilerinde güç, kutun görünümü ve ulusun bütünlüğü simgesel rolleri yanı sıra farklı türeyiş mitlerinde de kurt erkek veya dişi olarak Türk milletinin yeniden çoğalmasında ve güçlenmesinde görevler verilmiştir. Oğuz ve Ergenekon destanlarında rehber, Tukeyu menkıbesinde anne, Uygur efsanelerinde ata olarak görülen bozkurt, tanrı niteliği kazanmamış olsa da bir kutsiyet yüklenmiştir (Yörükan, 2005:25; Taşer, 2022 :18). Türkler, orman ruhunun varlığına inanmış ve ormanın koruyucusu olan ayıyı da saygın ifadelerle anmıştır. Türklerde avcılarının inanisına göre hayvanlara akıl ve ruh verilmiştir ve avcılığın gerçekleştirildiği bölgede avcının dağ ve orman iyisine saygı göstermesi zorunludur (Bayat, 2022: 148-149).

Ruhların varlığı hayvancılıkta da kendini göstermektedir. Eski zamanlardan beri Altay sakinlerinin sığır yetiştirdiği bilinmektedir. Bu nedenle sığır yetiştiriciliği halk edebiyatına yansırken şaman motiflerinde de kendini göstermiştir. Altay dağlarında hayvancılık, göçebe yaşam biçimini gerektirecek şekilde yürütülmüştür (Bayat, 2022; 150). Eski Türklerin geçim kaynaklarının başında hayvancılık geldiğinden ve buna bağlı olarak göçebe bir hayat tarzı sürdürmeleri sebebiyle, mevsimsel değişimlere uygun olarak göç etmeleri de gerektirmektedir. Hayvancılığın yanında, beslenmeyi destekleyen avcılık ekonomik bir faaliyettir. Avcılık, yalnızca gıda temin yöntemi olmayıp aynı zamanda aşırı artış gösteren yırtıcı hayvan popülasyonunun ve evcil hayvanların üremesinin dengelenmesini sağlamaktadır (Divitçioğlu, 1987: 225). Göçebe çobanlık yapan Türklerin sosyo-ekonomik düzenleri kadar inanç ve değerlerinde de hayvanların önemli bir yeri vardır. Eski Türkler, bazı ayın ve ritüellerinde ruhlara binek olarak salıverilen hayvan kurban etmişlerdir. Serbest bırakılan bu

hayvanlara kutsal bir dokunulmazlık verilmiştir. Her boyun, bir alamet (arma / sembol) olarak benimsediği ve bayrağına işlediği bir kuş simgesi olmuştur. Mitolojik simgesel değerdeki hayvanlarından biri olan geyik, Türkler arasında İslam'dan sonra da değerini korumuştur (Kabak, 2018). Türk sözlü kültüründe, şaman anlatılarında yer alan insan ile doğa arasında uyumluluk örnekleri kullanılmaya devam etmiştir. Şaman aynı zamanda bir hekimdir ve kutsal yolculukları sırasında sıklıkla kuş, balık, ayı, kurt veya başka hayvanların şekline girebilmektedir (Bayat, 2004, s. 186). Bu tür anlatımların İslamiyet'ten sonra Anadolu coğrafyasında da varlığını sürdürdüğü ve erenlerin çeşitli hayvan donlarına büründükleri anlatılmaktadır (Kalyoncu ve Taş, 2022).

Eski Türk inancında güneş mukaddes sayıldığından çadırlar kapısı doğuya gelecek şekilde kurulmasına özen gösterilmiştir. Bunun yanında Kaşgarlı Mahmut'a göre Kırgız, Yabako, Kıpçak ve sair Türkler demiri takdis etmişler ve birinden söz alacaklarında veya yemin ettireceklerinde kılıç üzerine yemin etmişlerdir. Verilen söz ve yemin tutulmaz ise demirin ondan intikam alacağına inanılmış ve demirden yapılan şeylere özel isimler verilmiştir. Demir dövdükleri zaman merasim ile dua okumuşlar ya da bayramlarda demir döverek dini tören düzenlemişlerdi. Bunların yanında Türklerde ateş de kutsal sayılır, daima ocakta bulundurulması gerekir ve sönmemesi sağlanırdı. Bu sebeple ocak kutsaldır ve bu kutsiyet anlayışı bugün dahi sürdürülmektedir (Yörük, 2005; 62-63).

Mitoloji ve sözlü kültür aktarımlarına göre, Türklerin dünya anlayışı tabii çevreyle iç içe geçmiş ve doğaya kutsiyet atfetmektedir. Eski Türk inancında, var olan bütün varlıklar tanrısal kut taşıyan canlılardı ve her birinin ruha sahip olduğu kabul edilmektedir (Bütüner, 2021: 436). Başka bir ifade ile eski Türk kültüründe var olan her şey Gök Tanrı tarafından yaratılmış olup bir ruh taşımaktadır. Bütün varlıkların değeri Gök Tanrı'dan gelmektedir. Nehirlerden dağlara, göllerden tepelere, su kaynaklarından ormanlık alanlara kadar birçok varlık kutsiyet atfına konu olmuştur. İnsanın da bu çevrenin doğal bir unsuru olarak görüldüğü için doğal bütünlüğe ve her bir varlığa karşı saygı gösterilmektedir. Doğadan kendi ihtiyaçlarını giderirken, yukarıda av konusunda belirtildiği gibi, ekolojik sürekliliğin gözetildiği bir yaşam ve üretim biçimi geliştirilmiştir. Kendilerini bu doğal bütün içinde görmeleri, kutlu yer ve su ile bunun üzerinde bulunan bütün varlıkların yaşamlarının birbirine bağlı olduğunu varsayarak faaliyet göstermelerine yol açmıştır.

Türk sözlü kültürünün önemli unsurlarından olan Dede Korkut Hikâyelerinde kurbanlık hayvanların erkek olanlardan seçilmesi, avda ihtiyaç kadar av yapılması ve doğal güzelliklerin övülmesi sıklıkla görülmektedir. Halk ozanlarının şiirlerinde de doğal güzellikler anlatılmakta ve sevgiliyi övmek için bu güzelliklere benzetilmektedir. Bunun sebebi asıl güzel olanın doğa olduğu

sevgilinin doğal unsurlara benzediği için güzel olduğudur. Halk ozanı Âşık Veysel bir şiirinde “benim sadık yârim kara topraktır” derken kadim Türk kültürel birikiminin sözcüsü olmuştur (Kalyoncu ve Taş, 2022). Türk kültüründe doğaya bakış açısı uyum ve doğanın bütünlüğü anlayışıyla şekillenmektedir. Bu uyum ve bütünlükçü yaklaşım insanı sorumluluk sahibi yapmaktadır. Her bir doğal ögenin bir ruha sahip olduğunu varsaymak ise saygıyı, koruyuculuğu ve doğa ile karşılıklı ilişkilerde uyumu beraberinde getirmektedir. Türklerin vatan anlayışı bu kutsiyet atfı çerçevesinde şekillenmiş ve yaşamını sürdürdüğü vatan içerisinde bulunan canlı cansız her şey ile ilahi bir bağlantı kurmuştur. İslam öncesi dönemde Türklerin sahip olduğu ahlaki değerler Türk töresinin dayanağı durumundadır. Bu ahlak kuralları çerçevesinde, doğadaki varlıkların ruhu incindiği zaman koruyucu iyelerin o ruhu inciten kişiye ceza vereceği inancının izleri günümüzde de görülmektedir. Bu düşünceye göre doğa, sömürmesi ve fütursuzca kullanması için yaratıcı tarafından insana bahşedilmiş değil; insanın da içerisinde yaşadığı ve temel ihtiyaçlarını karşıladığı kutsal bir alandır (Kabak, 2018).

İnsanın doğal çevre ile ilişkilerini belirlemeye yönelik üretilen biyoetik terimi ve bu kavrama dayanarak ortaya çıkan teorik yaklaşımlara göre değerlendirildiğinde Türk kültür birikiminin çok zengin kaynaklara sahip olduğu görülmektedir. Orhun Abidelerinde birçok kültürel değer yazılı olarak yer alırken, bu metinde aynı zamanda Türklerin evren – insan - doğa ilişkisi çerçevesinde evren tasarımını yer almaktadır (Çelepi, 2020: 6-8). Biyoetik kavramı, Türk kültüründeki doğal varlıkların kültleştirilmesi, onlara saygı ve bağlılık şeklinde somutlaşmaktadır. Biyoetik ve kültürlerin benzerliğini temelde bir kurallar ve yaptırımlar dizisi ile doğaya karşı duyarlılığı ahlaki zorunluluk haline getirmesidir (Çelepi, 2020: 10). Bu açıdan ele alındığında kadim Türk kültürünün evren tasarımı biyoetik yaklaşım ile büyük bir uyum içermektedir.

Kadim Türk kültürü bütüncül bir yaklaşımla ele alındığında, doğada var olan canlı cansız varlıkların tamamı değer görmüş ve birer ruha sahip olduğu varsayılmıştır. Gök, yer, sular, bitkiler ve hayvanlar bu kutsiyet atıflarına mazhar olmuştur. Bu yaklaşımın sonucu olarak ekolojik bir yaşam tarzı oluşturdukları söylenebilir. Canlı ve cansız varlıkların ruhunun var olması demek hepsinin saygıya değer olduğu ve içsel bir değere sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bu saygı ve kutsiyet atfı Türk milletine de bir sorumluluk yüklemiştir. Bu sorumluluk doğa ile uyum içerisinde yaşamak, doğayı korumak ve kirlenmesine izin vermemektir. Aynı zamanda ihtiyaç haricinde doğanın kullanımına da müsaade etmeyen bir anlayışın gelişimine yol açmıştır. Tüm bunların temelinde ise Gök Tanrı inancı yer almaktadır. Doğayı bir bütün olarak var ettiğine inanılan Gök Tanrı, tüm yarattıklarına kut vermiştir. Doğayla bütünlük içerisinde olmayı gerektiren inanç sistemi ve bu çerçevede oluşan kültür, Türk milletinin yaşam tarzına da yansımış konar-göçer toplumsal yapı ortaya çıkmıştır. Bu yaşam şekli

pratikte de doğayla uyum içerisinde yaşamayı zorunlu kılmaktadır. Aynı zamanda yaşanılan çevre, kutsal vatanın fiziksel görünümü olarak nitelendirilmiştir.

Türk milliyetçiliği düşüncesinin ve milliyetçi siyasal programların gönderme yaptığı kadim kültürün günümüz açısından yüksek bir çevre duyarlılığı geliştirmek için göz ardı edilemez bir altyapı barındırdığı görülmektedir.

İslam Dininin Çevre Yaklaşımı ve Türk Kültürüne Etkileri

Türklerin eski inançlarından vazgeçerek İslam dinini kabul etmeleri X. Yüzyılda kitlesel düzeye ulaşmıştır. İslam'ın kabulü ile kültürlerinde çok fazla değişim olmamış İslam dinine aykırı olmayan uygulamalar kültür içerisinde varlığını korumuştur. Günümüzde halen eski inanç ve kültürel mirastan kalan çeşitli tavır ve uygulamalara Türk dünyasında rastlamak mümkündür. Dini inanç ile geleneksel kültürün harmanlanması sonucu Türk İslam kültürü ile birlikte Türk İslam medeniyeti ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle İslam dini, Türk milletinin yalnızca inanç sistemini değil aynı zamanda dünya, evren ve insan anlayışı ile hayat biçimini belirlemiştir. Dolayısıyla İslam dininin doğal çevreye yaklaşımını saptamak, Türk milletinin çevre anlayışını ortaya koymak açısından büyük anlam taşımaktadır (Kalyoncu ve Taş, 2022).

İslam dininin çevreye bakış açısı Kur'an-ı Kerim'den kaynak bulmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de alemin bir nizam ve ölçü üzerine yaratıldığı ve dengelerin varlığından söz edilmektedir. Rahman Suresinin 5-8. ayetlerinde “Güneş ve ay bir hesaba bağlı (olarak hareket ederler). Yıldızlar da ağaçlar da secde ederler. Göğü O yükseltti, denge ve ölçüyü O koydu ki dengeden sapmayasınız” bu durum ifade edilirken, evrendeki her şeyin Allah'ı övdüğü açık şekilde belirtilmektedir. Enam Suresi 38. ayette ise “Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve gökyüzünde iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi sizin gibi topluluklardır. Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet (hepsi) toplanıp rablerinin huzuruna getirileceklerdir.” diyerek Allah, bütün canlıların da insanlara gibi birer topluluk olduğu ise belirtilmiştir.

İslam, tevhit inancına dayanmakta ve Allah'ın birliğiyle birlikte varoluşun birliğini ve bir bütün olduğunu da vurgulamaktadır. İslam dininde, çevreyi toplumdan uzakta gören değil, beraber ve bütün değerlendiren bir anlayış mevcuttur. İslam dininde, insan merkezli bir anlayış söz konusu olmasına rağmen insan, yaratıcının halifesi olarak görülmektedir. Fakat Yaratıcının halifesi olmanın getirdiği sorumluluklardan biri de Allah'ın koyduğu dengenin korunmasıdır. İslam'da dengenin korunması özellikle vurgulanmış ve hem doğal çevre hem de toplumsal çevre ile kurulan ilişkilerde dengeye büyük önem verilmiştir. İslam dininde israfın haram kılınması, doğal kaynakların sınırlı ve düzenli kullanılması sonucu doğurmaktadır. İslam'ın ibadet ve ritüellerini yerine getirecek kişinin

bedeni ve giysileri gibi çevresinin temizliği zaruridir. İslam'ın bu yöndeki emirleri ve dengenin korunması ilkesi, toplumsal gelişim içerisine çevreyi dahil etmesi açısından önemlidir ve çevreci bir anlayışa sahiptir. Hz. Peygamberin birçok hadisinde doğal çevrenin korunmasına ilişkin tavsiyelerin bulunması, Müslüman toplumların doğaya bakış açısını ekolojik dengelerin korunması yönünde etkilemiştir (Kalyoncu, 2023: 139-145).

Kur'an-ı Kerim'in anlatımları doğrultusunda Hz. Peygamberin uygulamalarında da doğal hayatı koruma yönünde uygulamalar ve anlatımlar bulunmaktadır. Belirli alanları ve ormanları yaban hayatı ile birlikte koruma altına alınmış ve Hz. Peygamberin bu uygulaması ardılları tarafından devam ettirilmiştir (Günay, 1998: 52-53). Bu uygulama aynı zamanda günümüzdeki milli park ve koruma alanlarının öncüsü hatta ilk uygulaması olarak gösterilebilir. Hz. Peygamber, koruma alanı olarak belirlediği bölgelerde ağaç kesimi, avlanma ve yeraltı sularının aşırı kullanılmasını sınırlamış ve bazı bölgeleri de tümüyle yasak alan haline getirmiştir. Buna örnek olarak Medine kent çeperinde 12 millik alanı "haram" ilân etmiş ve bu alanda ağaç kesimini hatta yaprak ve otları koparmayı, avlanma ve hayvanları öldürmeyi yasaklamıştır (Gümüş Böke, 2019, s. 244). Şehircilikte bugün uygulanan şehir çeper alanlarının yeşillendirilmesi, Hz. Peygamber döneminde Medine'de uygulamaya konulmuştur. Bu tutum aynı zamanda şehirlerde yeşil alan uygulamalarını teşvik anlamı taşımaktadır. Bunların yanında yerleşim yerlerinin çevresinde yeşillendirme ve ağaç dikimini özendiren, israftan ve temizlikten bahseden hadislerde Hz. Peygamber'in çevre anlayışı ortaya çıkmaktadır. Hz. Peygamber, hayvanlara eziyet edilmesi, onların hedef yapılması, dövüştürülmesi, ihtiyaç dışında avlanmasını yasaklarken avlanan hayvanlara bile acı çektirilmemesini emretmiştir. Hadislerde insanın hayvanlara yaptığı kötü muamelelerin hesabını vereceği, evcil hayvanların yaşadığı alanların temiz tutulması ve hayvanlara yumuşak davranılması gerektiği ifade edilmiştir (Gümüş Böke, 2019: 247). Bu yaklaşım tarzı aslında yukarıda zikredilen Enam Suresi 38. Ayette bütün canlıların insanlar gibi birer topluluk oldukları ifadesi ile örtüşmektedir. Yaratılan her şeyin Allah'ı tesbih etmesi sebebiyle bir içsel değere sahip olduğu Kur'an-ı Kerim tarafından vurgulanmıştır.

Günümüzde insanların doğayı bitmez tükenmez bir kaynak olarak göreyerek sömürmeleri sonucunda ortaya çıkan kirlilik ve küresel ısınmadan dolayı meydana gelen iklim değişimlerinin etkileri çok büyük sorunlar yaratmıştır. İnsan faaliyetleri sonucu doğal dengenin bozulması dolayısıyla ekosistemler ve iklim etkilenmiş ve insanlık bu sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Kur'an-ı Kerim'de evrenin bir denge içinde olduğu bildirimi ile insana yapılan bu dengeden sapmaması yolundaki ilahi ihtar, insan faaliyetlerinin eseri olan güncel çevre sorunlarının dünyayı ve insanları etkilemesi gerçeğine işaret olarak görülebilir. Aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde fesat çıkarılmaması ve ölçünün

kaçırılmaması ile ilgili açık uyarılar yer almaktadır. Bunların yanında Kur'an-ı Kerim'de israf yasaklanmış ve Hz. Peygamber'in uygulamaları ile gündelik yaşamda israftan kaçınmanın örnekleri gösterilmiştir. İsraftan kaçınılması doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı azaltırken doğal dengeyi bozulmasının engellenmesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

Türk milletinin yaşam tarzına dönüşmüş olan Gök Tanrı inancının şekillendirdiği doğal çevreyle uyum anlayışı, İslam inancını kabul etmeleri ile pekişmiştir. Türklerin önceki inançları ile İslam dininin çevreye verdiği değer benzerlik göstermektedir. Eski Türk inancında yer alan Yer-Su, onların ruha sahip olması ve her şeyin Gök Tanrı tarafından yaratılmış olduğundan değere sahip olması ile İslam dinine göre her şeyin Allah tarafından yaratılmış olması ve var olan her şeyin Allah'ı tesbih ediyor olması benzerlik göstermektedir. Bunun yanında eski inanışları gereği ormanların ruhu olduğu ve avcılık esnasında bile hayvanlara eziyet edilmemesi, İslam'da karşılık bularak canlıların da birer ümmet olduğu ve onlara kötü muamele edilmemesi gerektiği açıkça ifade edilmiştir. Eski Türk toplumunda temel üretimin hayvancılığa dayalı olması sebebiyle evcil hayvanlar çok değerlidir. İslam'ın hayvanların barınaklarının temiz tutulması ve hayvanlara hassas davranılması gerektiği tavsiyeleri, İslam'dan sonra da hayvancılığı sürdürmeleri sebebiyle Türklerin yaşama alışkanlıklarına uygun düşmektedir. Hatta eski Türklerde bazı alanlara kutsiyet atfedilmesinin, İslam'da haram kılınan alanlarla benzerlik gösterdiği söylenebilir. Türk milletinin çevre anlayışı aynı zamanda kurdukları devletlerin uygulamalarına ve kurdukları ya da yerleştikleri şehirlerdeki düzenlemelere yansımıştır. Özellikle şehirlerde hayvan ve bitkilerin de sürdürülebilirliği düşünülmüştür. Kuşlar için yuvalar oluştururken yeşil alan çalışmalarında çınar ağacı başta olmak üzere birçok ağaç kullanılmış, mevsimlik göçmen kuşlar, su kaynakları ve ormanlar korunmuştur.

İnsanın çevre ile ilişkileri açısından zengin bir kültür birikimi ve geniş bir bakış açısına sahip olan Türk toplumunun, sahip olduğu duyarlılığın modern dönemlere taşınmasında aksaklıklar yaşanmaktadır. Buraya kadar bir siyasal hareket olarak kendisini Türk kültürüne dayandıran milliyetçiliğin çevre yaklaşımına ışık tutması beklenebilecek dini ve kültürel çerçeve özetlenmiş durumdadır. Bu birikim ile MHP'nin çevre anlayışı arasında bağlantının varlığını ve etkinliğini sorgulayabilmek için partinin politikalarına yakından bakılmalıdır.

Milliyetçi Hareket Partisinin Çevre Anlayışı ve Siyasal Yaklaşımı

“Yaş kesen baş keser” atasözü, çevreye kutlu bir emanet olarak bakan Türk milletinin ortak değer yargısının ifadesidir. Milliyetçi Hareket, Türk milletini çağlar üzerinden aşırarak dünya milletlerinin en önüne taşımaya azimli bir

ilerleme ve kalkınmayı, ancak manevi kalkınmayla gerçekleştirmenin mümkün ve doğru olduğu düşüncesiyle yola çıkmıştır (Türkeş, 1980: 141-143). Çevreye, çevre tahribatının sonucu küresel ölçekte yaşanan sorunlara Türk milliyetçilerinin siyasi yaklaşımı da kadim Türk kültürünün doğrultusunda bu manevi temele ve dünyayı saran olgusal duruma dayanmaktadır.

Türk milliyetçiliği gerek bir siyasi doktrin gerekse MHP tarafından temsil edilen siyasal bir program olarak Türk milletinin yükseltilmesine yönelik bir anlayış ortaya koymaktadır. Bu anlayışın yansıması bilim, teknik, ekonomi ve sosyal refah açısından ülkenin ve halkının daha ileri bir noktaya taşınması isteğinde görülmektedir. MHP tarafından temsil edilen Türk milliyetçiliği için kalkınmacı bir ideoloji tanımlaması, programında bunu bir hedef olarak ifade ettiği bölümlere dayanmaktadır.

Milliyetçi düşüncenin ilk dönemlerindeki eserlerde veya bu düşüncenin bir soruna uyarlanması niteliğindeki çalışmalarda doğrudan doğruya bir çevre vurgusu bulunmamaktadır. Bunun temel sebebi, çevre sorunlarının gerek dünyada gerekse Türkiye’de henüz siyasetin konusu haline gelmemiş olmasıdır. Bu alanda ilk toplumsal düşünce ve hareket örneklerine bakılarak Türk milliyetçilerin yokluğunu ve dolayısıyla çevreye duyarlı olmadıklarını söylemek gerçekçi değildir. Ancak gerçek olan şudur: Türk milliyetçiliği hareketi salt çevreci bir siyasal hareket değildir. İdeolojinin bütünü açısından bakılınca, çevreyle ilgisiz olması da mümkün değildir. Türk milletini ilgilendiren her şeye onun yücelmesi perspektifinden yaklaşan milliyetçiler, çevreyi de Türk’ün vatani ve insanın yaşadığı dünyanın ortak sorunu olarak algılamıştır.

Dokuz Işık'ta MHP'nin ahlak anlayışının anlatılırken, “Türk ahlakı Türk geleneklerine, Türk ruhuna, Türk Milletinin inançlarına uygun olacak ve hiçbir zaman tabiat kanunlarına aykırı olmayacak, tabiat kanunlarıyla da bağdaşan bir takım temellere dayanmış bir ahlak olacaktır” şeklinde ifade edilmiştir (Türkeş, 1967: 5). Alparslan Türkeş, ahlaki bir sorumluluk olarak tabiat kanunlarıyla uyumlu olmanın gerekliliğini dile getirmiştir. Dokuz Işık'ın ahlakçılık ilkesi, milli kültürdeki doğanın bir parçası görülen insan anlayışı ile dünyayı Allah'ın insana bir lütfu ve emaneti olarak gören İslam inancına dayanmaktadır. Dokuz Işık'ın daha sonraki baskılarında milliyetçilik ve ülkücülükten sonra üçüncü ilke olarak yer alan ahlakçılık ilkesi (Türkeş, 1975: 20) ilk baskılarda birinci ilke olarak yer almıştır. Buna bakarak Türk milliyetçiliğinin ahlak üzerine doktrin haline getirildiğini söylemek mümkündür.

Bu fikri temeller üzerinde varlık bulan Türk milliyetçiliği, Rûm Suresi 41. ayette “İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yapsınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.” şeklinde tanımlanan karada ve denizde nizamın bozulmasına

mahal vermeyecektir. Kaldı ki, Ülkücü-Milliyetçi Hareket Türk milletinin “*âleme nizam vermek üzere görevlendirildiği*” anlayışını milli bir şuur unsuru olarak ifade etmektedir. Nizam-ı âlemin bir boyutunu farklı milletler arasında düzenin sağlanması oluştururken diğer bir boyutunu da doğanın düzeninin korunması ve sürdürülmesi oluşturmaktadır.

Türk siyaset gündemi açısından çevre sorunlarının ele alınmasının erken sayılabileceği bir dönemde MHP'nin 1977 Seçim Beyannamesinde, parti kendi özgün önerisi olan Tarım Kentleri projesinin aynı zamanda doğal çevreyi korumaya katkılarını da vurgulamaktadır. Tarım kentleri ile kırsal kalkınma sağlanırken, kalkınma da köye götürülmüş olacaktır. Bunun yanında şehirlerdeki aşırı nüfus artışının önüne geçilebilirken, çevre ve hava kirliliği engellenebilecektir. Aynı zamanda kente yönelen iç göçün belediye hizmetlerinde aksamalar ve manevi değerlerde yozlaşmaya yol açtığı da dile getirilmektedir (MHP, 1977: 31).

Bu tarihten sonraki MHP'ye ait politika belgelerinde çevreye ilişkin vurgu giderek belirginleşmiştir. MHP'nin devamı olan Milliyetçi Çalışma Partinin (MÇP) Alparslan Türkeş yönetiminde 1988 yılında güncellenen programından itibaren parti programlarında ve seçim beyannamelerinde çevre konusu bağımsız bir bölüm olarak ele alınmış olup dengeli ve sağlıklı bir çevrenin devamlılığını sağlamak üzere politikalar önerilmiştir. MHP Büyük Kurultay tarafından 8 Kasım 2009 tarihinde kabul edilen ve halen yürürlükteki programında da çevre politikalarının çerçevesi çizilmiştir. Bunun dışında seçim dönemlerinde kamuoyuna ilan ettiği beyannamelerde çevre politikalarına ilişkin somut politikalar da belirlenmiştir. MHP'nin politika belgelerinde çevre konusunu nasıl ele aldığını örneklerle göstermek yararlı olacaktır.

2007 Seçim Beyannamesinde “Çevre sorunlarını; kalkınma, çevre-koruma ikilemi yerine, akılcı bir koruma, kullanma ve geliştirmeyi öngören sürdürülebilir kalkınma modeli ile aşarak, gelecek nesillere temiz, yaşanabilir doğal ve kültürel değerleri korunmuş bir çevrenin intikali sağlanacaktır (MHP, 2007: 60).” denilmektedir. Bu ifadeden MHP'nin çevre sorunlarına kalkınmadan feragat etmeden yaklaştığı ve doğal çevre ile birlikte kültürel değerleri de çevrenin bileşenleri arasında gördüğü anlaşılmaktadır.

MÇP ve MHP Parti Programlarında yer alan aynı metin ile hem partinin çevre konusuna yaklaşımını hem de fikri sürekliliğini görmek mümkündür. Bugünden çevreyi korumak için köklü ve planlı tedbirler alınmaz ise yarın sağlıklı ve zinde nesiller yetiştirilemeyeceği ifade edilmiştir. Çevrenin kirlenmesi durumunda hem havayı, suyu ve toprağı kaybedeceğimiz gibi sükûneti ve doğal güzellikleri de kaybedeceğimiz vurgulanmıştır (MÇP, 1988: 65; MHP, 1993: 65).

Türk milliyetçiliğinin ahlak ve sorumluluk anlayışı temelinde şekillenen düşünce yapısı, vatan algısını da belirlemiştir. Vatan, sınırları tanımlı ve gerekirse düşmandan korumak uğruna ölünecek sadece bir toprak parçası değildir. Vatan, başta üstünde yaşayan milletin her bir ferdi olmak üzere taşı, toprağı, kurdu, kuşu, ormanı, nehri, denizi, havası, suyu ile bir bütündür. Vatan bütün halinde ve bütünüyle kutludur. Bu anlayış, kadim kültürde Türk'ü esirgeyen Gök ve *iduk yir sub* ile kutlu sayılan vatan düşüncesinin bir devamıdır. Malazgirt Meydan Savaşından itibaren Türklerin yurt olarak sahiplendiği bu ülke, Atatürk'ün Türk tarihinde belirttiği gibi milli bir beşik olmuştur. Atatürk'ün el yazısıyla yaptığı ve belgesi Hikmet Bayur tarafından (Millet Dergisi, Sayı: 116, 1948: 10-11) yayınlanan bu tarif, Türk'ün vatanına bir milliyetçinin nasıl baktığının da örneği durumundadır:

Bu memleket, dünyanın beklemediği, asla ümit etmediği bir seçkin varlığın yüksek belirmesine, yüksek sahne oldu. Bu sahne 7 bin yıllık, en aşağı, bir Türk beşiğidir. Beşik, doğanın rüzgârlarıyla sallandı; beşiğin içindeki çocuk, doğanın yağmurlarıyla yıkandı; o çocuk doğanın şimşeklerinden, yıldırımlarından, kasırgalarından evvelâ korkar gibi oldu; sonra onlara alıştı; onları doğanın babası tanıdı; onların oğlu oldu. Bir gün o doğa çocuğu, doğa oldu; şimşek, yıldırım, güneş oldu; Türk oldu. Türk budur: Yıldırımdır, kasırgadır, dünyayı aydınlatan güneştir (Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM), 2013).

Türk milliyetçiliğinin çevreye bakışını belirleyen bu ahlaki, fikri ve tarihi birikim MHP'nin de çevre anlayışını çerçevelemiştir. MHP somut sorun alanlarına ilişkin çevresel politikaları bu çerçeveye uygun geliştirmiştir. Bunların örnekleri Partinin programları ve seçim beyannamelerinde güncellenerek yer almaktadır. MHP Programının çevre bölümü çok açık bir ifade ile çevre hakkını vurgulayarak başlamaktadır: “Temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı her insanın temel haklarından birisidir” (MHP, 2009: 117). Bu temel hakkın gereği olarak siyasetin görevini “Çevre şartlarını sürekli iyileştirerek yaşanabilir hale getirmek” (MHP, 2009: 35) şeklinde belirtir. Çevreyi koruma ile kalkınmanın bir arada ve sürdürülebilir olarak ele alınması MHP Programda ifadesini bulmuştur. Çevre konularını sürdürebilir kalkınma modeli ile ele almış ve gelecek nesiller için temiz, yaşanabilir, doğal ve kültürel değerleri korunmuş çevre politikalarının olduğu ifade edilmiştir. Çevre konularına milli menfaatler doğrultusunda yaklaşılacağını, ekonomik ve sosyal politikalar ile çevre politikası arasında uyumun sağlanacağı belirtilmiştir (MHP, 2009: 118).

MHP'nin siyasi sahaya çıkışından beri kalkınma odaklı bir program önerdiği ve bunun “ekonomik ve sosyal politikalar ile çevre politikası arasında uyum sağlanacak” ifadesiyle çevre politikalarına da yansıdığı görülmektedir. Programın tümüne bakıldığında ise, kalkınma politikalarının her alanına çevre

duyarlılığının yerleştirilmiş olduğu gözlenmektedir. Ekonomi politikasını açıklarken çevre duyarlılığı ön şart olarak konulmuştur.

MHP Programında yabancı sermaye ve özel sektörün yatırımlarının desteklenmesi belirtilirken “milli menfaatlerimizi gözetmek ve çevreye ve insana saygılı olmak kaydıyla doğrudan yabancı sermaye ve özel sektör yatırımlarına Türkiye'yi cazip kılmak için gerekli kolaylıklar sağlanacaktır” (MHP, 2009, s. 72) denilmektedir. Sanayileşme bölümünde “çevre normlarına uygun üretim yapan” bir sanayi öngörülmektedir (MHP, 2009: 77) Keza enerji politikası da çevreye duyarlı, sürdürülebilir kalkınma perspektifine dayandırılmıştır: “Ülkemiz enerji ihtiyacının; kaynak çeşitliliği sağlanarak kesintisiz ve yeterli bir şekilde, düşük maliyetle, güvenli ve çevreye duyarlı bir arz sistemi içinde karşılanması suretiyle sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması esastır” (MHP, 2009: 79). Kalkınmanın önemli bir aracı olarak görülen KOBİ'ler hakkındaki politika önerisinde “Küçük sanayi sitelerinde alt yapı, ulaşım, haberleşme, sağlık, eğitim, depolama, pazarlama gibi hususlar çevre etkisi ve hijyenik şartlar da dikkate alınarak çağdaş bir anlayışla düzenlenecektir” (MHP, 2009: 92) denilmesi, kalkınma için çevreden vazgeçilmediğini göstermektedir.

MHP, turizm politikasının belirlenmesinde de çevreye duyarlı olmayı şart olarak görmektedir: “Ülkemizin doğal, tarihi, kültürel ve diğer zenginliklerinin; çevreye duyarlı, tarihe saygılı, özgünlüğünü muhafaza eden ve sürdürülebilirliğini sağlayacak bir anlayışla, yüksek katma değer yaratacak şekilde değerlendirilmesi, turizm politikamızın esasını oluşturmaktadır (MHP, 2009: 119)”. Turizm gibi gelir getirici önemli bir sektörün tesis yapıları ve faaliyetlerinde çevrenin sorunması ve sürdürülebilirliği öne çıkartılmaktadır.

MHP, ülkenin biyo-çeşitliliği ve gen kaynaklarının korunması, araştırılıp aynı zamanda ekonomik bir değere dönüştürülmesi ve geliştirilmesini de önemsemekle birlikte ele alınacak tarım, çevre ve teknoloji politikaları sayesinde biyo-güvenlik risklerini azaltmayı önermektedir (MHP, 2009: 119).

Bu örneklerde de görüldüğü gibi MHP, çevre duyarlılığını bütün politika alanlarında bir ölçüt haline getirmiştir. Çevre sorunlarından ayrılamayacak olan kentleşme ve su konularında da MHP'nin politikaları aynı duyarlılık vurgusunu içermektedir: Suyun kaynağından itibaren korunması, kirlenmemesi, barajların çevre ile uyum içinde bulunması, baraj göllerinin erozyonun etkileri ile kentsel atıklardan korunması, sağlıklı içme ve kullanma suyunun uluslararası standartlarda sağlanması (MHP, 2009: 82) Partinin su politikalarının esası olarak sayılmıştır.

Kentleşme politikalarını açıklarken “Yerel kalkınmanın sağlanmasına katkıda bulunulması, vatandaşın hayat kalitesinin artırılması, su kaynaklarının ve

çevrenin korunması, çağdaş altyapılı yaşanabilir kentler inşa edilmesi, yerleşme ve kentleşmenin afete duyarlı olması, doğal, tarihi ve kültürel varlıkların korunması ve yaşatılması, kentlilik kültürünün oluşturulması kentleşme politikamızın esasıdır (MHP, 2009: 115)” diyerek çevrenin korunması gereği vurgulanmıştır. Bu anlayışı kent planlarının taşınması gereken niteliklere de yansıtan MHP, “gelecek nesillere sağlıklı bir çevre ve şehir altyapısı bırakmanın yanında, kültürel ve doğal yapıya uygun, yaşanabilir bir çevreyle uyumlu yerleşimler oluşturmayı” ve gecekonduların bölgelemlerinin ıslâh edilerek “kent merkezleriyle sosyal ve ekonomik açıdan bütünleşmesi(ni)” (MHP, 2009: 116-117) hedeflemektedir.

MHP, bütün politikalarını şekillendiren çevre duyarlılığını toplumun geneline yaymak amacıyla medyanın teşvik edilmesi ve eğitim müfredatlarının zenginleştirilmesi önerisini de programına almıştır (MHP, 2009: 118). Bu haliyle MHP Programının belirleyici niteliklerinden birisi olarak “çevreye duyarlı” olduğunu söylemek gerekmektedir.

Parti Programındaki bu duyarlılık MHP sözcülerinin çeşitli konuşmalarında kendisini göstermekte ve doğrudan Genel Başkan Devlet Bahçeli tarafından Programın çevre odaklı olduğu vurgulanmaktadır. Marmara Denizinde müsülaj artışından dolayı ağırlıklı olarak çevre sorunlarına değindiği 8 Haziran 2021 tarihli TBMM Grup Toplantısında yaptığı konuşmasına (Bahçeli, 2021) bakıldığında bu bakış açısının açık ve net sunulduğu bir metin görülmektedir. Bu konuşmasında Bahçeli'nin insanı doğal bütünlüğün ayrılmaz bir parçası ve bunun bütünlüğünün korunmasından sorumlu olduğu anlayışının yansımaları bulunmaktadır:

İlkçağlardan bugüne kadar insan ya doğayı anlamak ya doğaya hakimiyet kurmak ya da karşılıklı saygıya dayalı ilişkiler ağı oluşturmak için çırpınıp durmuştur. İnsanın çevreyle olan irtibatı yeri gelmiş mekanik bir içeriğe bürünmüş, yeri gelmiş sorumluluk ve duyarlılık kültürünün etkisi altında metafizik bir anlayışla bütünleşmiştir. Ekonomi-politik dönüşümler, sosyo-politik gelişmeler müteakiben ekolojik görüşleri çeşitlendirmiş, insanla çevre arasındaki ilişkilerin niteliğini müessir ölçülerde değiştirmiştir. Birisini diğerine tercih etmeden, hem insanın hem de çevrenin ihtiyaçlarını aynı anda merkezine koyan fikri ve siyasi arayışlar bir noktadan sonra gerçekçi öneri ve önermelerin cümle kapısını aralamıştır. Bugünkü şartlarda, çevre sorunları sadece çevre kirliliği veya çevrenin bilinçsizce kullanımı olarak değil; toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel ve ahlaki boyutları olan karmaşık sorunlar yumağı haline gelmiştir. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerle yeşeren her yeni ortam çevreyi ya doğrudan veya dolaylı şekilde etkilemiş, insanın hayat ve refah standartlarını çalkantılı bir mecraya sürüklemiştir.

Bahçeli'nin bu konuşmasında, doğal çevre dengesinin bozulması konusunda insan faaliyetlerinin birincil etken olduğu, çevre sorununun felsefi ve etik boyuttan da ele alınmasını önemseydiği ve çevre – insan ikileminde birisini öne çıkarmadan bütünlükçü yaklaşımları tercih ettiği görülmektedir. Kendisinin ve partisinin çevre anlayışı ile bu anlayışın milliyetçi ideoloji ile iç içe sunulması da aynı konuşmada yer bulmaktadır:

İnsanın kendisi ve içinde yaşadığı toplum ve doğayla kurduğu ilişkileri düzenleyen, bu suretle insanın çevreye bakışını belirleyen kurallar manzumesi olan çevre etiğinin saygı ve sorumluluk kavramlarını pekiştirmesi güvenli ve sağlıklı bir hayatın bize göre formülüdür. Bizim milliyetçilik anlayışımızda çevrecilik ana eksenlerden birisidir. Çevre demek insanlığın çehresi, medeni olmanın çağrısı demektir. Çevre demek aynı zamanda vatan demektir. Çevreye hürmet çağın şifrelerini çözmenin, huzurlu ve mutlu bir hayatın ilk şartıdır.

Milliyetçilik ile çevreciliği birleştiren Bahçeli 2 Kasım 2021 tarihli Grup Konuşmasında (Bahçeli, 2021a); küresel bir nitelik kazanan çevre yıkımının temel etmeni olarak gelişmiş ülkelerin sömürgeci uygulamalarını göstermektedir. Bahçeli, teknoloji ve sanayideki gelişmenin sosyal anlamda adalet ve hakkaniyetten ekolojik anlamda da çevreye duyarlılıktan uzaklaşılmasına paralel geliştiğini vurgulamıştır.

Zulüm, baskı, sömürü, tahakküm, hegemonya mücadeleleri aynı zamanda doğayı da zehirlemiştir. Sözde gelişmiş ülkelerin doymaz kursakları, dinmez hırsları insanlığı uçurumun dibine kadar savurmuştur. Çevre kirliliğinin doğa katliamının bir numaralı failleri özgürlük ve insan hakları konularında mangalda kül bırakmayan ülkelerden başkası değildir. Ekolojik yıkım insanlığı geri dönüşü olmayan bir eşige sürüklemektedir.

Bu konuşmasında milliyetçiliği çevre duyarlılığı ile eş anlamlı gördüklerini tekrarlayan Bahçeli, küresel ısınma sürecinin yol açabileceği ardıl sorunlara da dikkat çekmektedir:

İnsanlık küresel ısınmanın ağır problemleriyle muhataptır. Türkiye'miz bundan bağımsız değildir. Bugünümüzü düşünürken gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmak bütün insanlığın ahlaki ve vicdani görevi olmalıdır. Dünyanın sıcaklığı sistematik şekilde artış halindedir. Küresel ısınma denilen süreç, sera gazlarının yoğun olarak artması sonucunda yeryüzüne yakın atmosfer tabakaları ile yeryüzü sıcaklığının yükselişidir. Küresel ısınmadan kaynaklı iklim değişikliği sonucunda milyarlarca insan sel, kasırga, kuraklık ve susuzluk, salgın hastalıklarla karşı karşıyadır. Böyle giderse 2025 yılından itibaren 3 milyardan fazla insanın su kıtlığı yaşayacağı tahmin edilmektedir. Kavurucu sıcaklar ve kuraklık tarımsal

ürünlerin çeşidiyle birlikte miktarının da azalmasına yol açarak küresel açlık ve yoksulluk sorununu derinleştirecektir.

Önümüzdeki yıllarda su kaynakları, temel gıda maddeleri üzerinden küresel cepheleşme hatta sıcak çatışma ihtimali oldukça fazladır. Kıyı yapıları, balıkçılık, turizm gibi ticari ilişkiler gelecekte öngörülemez zararları görecektir. Allah'ın verdiği nimetlerin doğru ve dengeli kullanılmamasından dolayı insanlık vahim felaketlerle yüz yüzedir.

Bahçeli'nin bu konuşmasında doğal çevreyi vatan ve dünya kavramlarıyla birlikte ele alması, çevre konusunu sadece somut sorunlara karşı alınacak tedbirler çerçevesine sıkıştırmadan köklü kültürel birikimin ışığında değerlendirdiği de belirtilmelidir:

Bizim bir vatanımız, bir de dünyamız vardır. Birisi olmadan diğersinin varlığı elbette anlamsızdır. Hem vatanımızı hem de içinde yaşadığımız gezegenimizi düşünmek, sorunlarını dert etmek, payımıza düşen sorumlulukları yerine getirmek durumundayız.

MHP liderinin konuşmalarında sergilediği çevre yaklaşımı partisinin diğer sözcüleri tarafından da farklı zamanlarda dillendirilmiştir. Örnek olarak İzmir Milletvekili Hasan Kalyoncu'nun 30 Ekim 2018 tarihinde TBMM Genel Kurulundaki bir konuşması (Kalyoncu, 2018) aynı çerçeveyi ortaya koymuştur. MHP'nin Türk milleti ve vatanına zararlı olan her şeye net karşı tavır sergilediği, çevrenin korunmasının hem milli hem de inanç sisteminin gereği olduğunu ifade etmiştir: “Vatan sevgisi, esas itibarıyla sadece bir sınır çizgisinin içerisindeki toprak parçasına duyulan sevgi değildir. Bizim vatan sevgimiz kurduyla kuşuyla, nehriyle, gölüyle, ağacıyla, deniziyle, bütün doğal varlıklarıyla bu coğrafyayı sevmektir. Bu sevgi bütün dünyanın doğal varlık ve dengesini korumayı da içine almaktadır.” Kalyoncu bu konuşmasını “milliyetçilik çevreciliktir” diye bitirmiştir.

Yine Kalyoncu'nun TBMM Genel Kurulundaki 27 Nisan 2022 tarihli konuşmasında sağlıklı beslenmeyi, gezegeni kurtarmanın en iyi yollarından biri olarak belirtilir. MHP adına söz alarak atıkların kirletmediği bir dünyadan bahseden Kalyoncu, ham maddelerin geri dönüştürüleceği ürünler tasarlanması ve atıkların kaynaktan ayrıştırılması gerektiğini dile getirmiştir. Döngüsel ekonomiye yönelme, yenilenebilir enerjiye öncelik verilmesi, ağaç dikilmesi ve israfa düşülmemesi gibi basit önlemler sayesinde piyasa, toplum ve insan- çevre ilişkilerinin daha istikrarlı hale geleceği vurgulanmıştır. Aynı konuşmada Kalyoncu, partisinin duruşunu şu şekilde ifade etmiştir: MHP'nin çevre ve çevre kirliliği konularına “önce ülkem ve milletim” ilkesiyle yaklaştığını belirtmiştir. Milliyetçi-Ülkücü Hareketin anlayışında Türk milletinin kültürü ve inançları gereği insanın doğayla uyumlu olarak yaşaması gerekliliğini belirten Kalyoncu,

Orhun Abidelerinden Türk devletlerinin uygulamalarına kadar çeşitli örneklerde bu uyum ve hassasiyetin gözetildiğini ifade etmiştir. Kalyoncu, ideolojik olarak vatan kavramına verdikleri anlamı aktarmanın yanı sıra milletin sağlıklı bir hayat sürdürmesi için sağlıklı ekosistemlerin var olması zorunluluğunu dile getirmiştir: “Türk milliyetçileri, vatanı ve milleti için değerli gördükleri çevre ve ekolojik sistemi korumayı öncelikle ele almaktadır (Kalyoncu, 2022)”.

Ayrıca parti programlarına ve sözcülerin açıklamalarına yansıyan MHP'nin çevre yaklaşımı seçim beyannamelerinde de kendini göstermiştir. Partinin 2018 ve 2023 Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Genel Seçimleri dolayısıyla yayımladığı Seçim Beyannamelerinde çevre konusu ana başlık olarak ele alınırken diğer pek çok politika alanında da parti programında görüldüğü şekilde çevre duyarlılığı vurgulanmıştır. 2023 genel seçimleri dolayısıyla yayımlanan seçim beyannamesinde iklim değişikliği sorunu öne çıkarken 2024 mahalli idareler seçimleri için yayınlanan seçim beyannamesinde dirençli şehirler oluşturulması teklifi dikkat çekmektedir (MHP, 2018; 2023; 2024).

MHP tarafından gerçekleştirilen Türk milliyetçiliğinin siyasi temsilinde çevrenin güncel gerçekler ve milli kültürü oluşturan birikiminin ışığında ele alındığı ve çevreye yaklaşımlarının kadim Türk kültüründe yer alan kutsal Yer-Su anlayışına uygun bir tutum sergilediği görülmektedir. Bunun yanında milliyetçi ideoloji açısından temel kavramlardan olan vatan tanımlanırken Parti temsilcilerinin açıklamalarında doğal ve kültürel çevrenin unsurlarını kapsayan ifadelere sıklıkla rastlanmaktadır..

Özellikle TBMM 27. Dönemde MHP adına söz alan konuşmacılar Türkiye’de çevre sorunlarını dile getirmiş ve çeşitli önerilerde bulunmuştur. Bu sorunlara değinecek olursak; atıksu arıtımı, arıtılmış suların tekrar kullanımı, su kaynaklarının kirletilmemesi, kuraklık, yağmur suyu hasadı, musilaj, ötrofikasyon, ride-tide, mikroplastik kirliliği, atık yağ, hava kirliliği, su kirliliği, atıkların bertarafı ve kaynaktan ayrıştırılması, ağır metal kirliliği, küresel ısınma, iklim değişikliği etkileri, değişen fırtınaların etkileri, seller, dirençli şehirler ve kirlenmenin birleşik etkileridir. Aynı zamanda MHP temsilcileri katıldıkları iklim değişikliği, musilaj sorunu ve hayvan hakları ile ilgili komisyonlarda etkin bir çalışma sergilemiş ve çözüme katkı sunmaya uğraşmıştır. Özellikle iklim değişikliği etkilerine karşı alınacak önlemleri de dile getiren sözcüler MHP'nin hassasiyetini ortaya koymuştur. Yapılan konuşmalarda MHP'nin dünya görüşünün çevre politikalarına yansıtıldığı gözlenmiştir.

MHP sözcüleri, 27. Dönemde TBMM konuşmalarında doğa ve çevreyi değerlendirirken milli kültürden alıntılarla olayları ele almış, tarihsel bağlantılar kurarak irdelemişlerdir. Bu bağlamda MHP'nin döngüsel ekonomiden yana, israfa karşı olduğu, vatanın toprağı, suyu ve içinde bulundurduğu tüm unsurları ile

geleceğe aktarılacak bir emanet olduğu düşüncesi vurgulanmıştır. Doğal çevrenin ve ekosistemin korunması gerektiği ve gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılması konusunda MHP'nin politika metinleri İduk Yer-sub anlayışının İslami referanslarla süslenmiş güncel yansımaları izlenimi vermektedir.

Sonuç

İnsan ve toplum açısından çevre, insan dışında olan yapay ve doğal varlıkları içine almaktadır. İnsanlık tarihi boyunca yapay alanlar sürekli artış gösterirken doğal alanlar sürekli değişime uğratılmıştır. Bu tahribat sanayileşme ile sömürü boyutuna ulaşmış ve kısıtlı kaynaklar sürekli tüketilmiş ve tüketilmeye devam edilmektedir. Sanayileşme ve gelişen teknolojinin sonuçları çevreye kirlilik yükü getirmeye başlamış ve giderek artan sorunlar yerelden çıkıp küresel etkiye ulaşmıştır. Küresel düzeye ulaşan çevre sorunları bugün insanlığı tehdit eder mahiyet kazanmıştır.

Bu gidişe endişeyle bakan bazı kişilerin, çevreye etik yaklaşımlar üreterek çevreci anlayışı dini inanca dönüştüren veya insanı teknolojiden bütünüyle uzak bir doğal yaşama çağırınlar ve siyaseti yeşil çevresinde şekillendirmeye kadar farklı düşünceler ortaya konmuştur. Bu düşüncelerin bir kısmı çevrecilik adıyla genellikle radikal sol düşünce gruplarının eylem ve söylem tekelinde kalmış, bir kısmı kapitalist bir yaklaşım sergileyerek çevreye verilen zararın parasal karşılığa bağlamasına yönelmiş, bir diğeri çevreciliği din olarak algılamış, bir kısmı da çevrebilim (ekoloji) adıyla teorik ve akademik çerçevede sorunları ortaya koymaya çalışmıştır.

Türkiye ve Türk milleti de dünyayı saran küresel sorunların etkisini yaşamaktadır. Bu durumda; kendisini emperyalizmin her türüne karşı ve insana saygı odaklı bir düşünce olarak tanımlayan Türk milliyetçiliğinin çevre hakkında ne dediği ve diyebileceği merak edilmektedir. Kapitalizme, faşizme ve sosyalizme karşı olduğunu beyan ederek siyaset alanna çıkan MHP'nin çevre sorunlarına yaklaşımı kendi düşünce temelleri esas alınarak incelenmiştir. Partinin program belgeleri ile lider ve sözcülerinin konuya ilişkin açıklamalarından, MHP'nin çevre politikalarında Dokuz Işık doktrininin kalkınma odaklı yaklaşımını sürdürdüğü ama kalkınma için çevreden fedakarlık edilmesine göz yummadığı anlaşılmaktadır.

MHP'nin çevre politikalarının düşünce temelini eski Türk kültür unsurları ve İslam inancının oluşturduğu söylenebilir. Kendisini Türk İslam kültür ve medeniyetine dayandıran Türk milliyetçiliğinin çevre konusunda da bu kaynaklardan beslemesini, ideolojik açıdan tutarlılıklarını korudukları şeklinde değerlendirmelidir.

Türk milletinin evren tasarımı, oldukça berrak bir çevre yaklaşımı sergilerken, kültür birikimi içerisinde yazıtlardan destanlara, türkülerden şiirlere ve inanç sistemlerinden yaşam tarzlarına kadar her alanda kendini göstermektedir. Eski Türkler, doğal çevrenin her bir unsurunu kutlu saymış, bir ruh taşıdığına inanmış ve yaşantılarını da bu inanca göre şekillendirmiştir. Türkler, tüm çevre unsurlarının yaratıcısı Gök Tanrı'nın ve kut verdiği tüm doğal unsurların kendilerini koruduklarına inanmış, bu kut sahibi unsurlara saygı duymuş ve onları da kirliliğe ve tahribata karşı korumuştur. Gök Tanrı tarafından oluşturulan bir dengenin varlığına inanılarak bu dengenin korunması yönünde bir inanç ile Türkler hayatlarını sürdürmüştür. Türk milletinin düşünce yapısını şekillendiren diğer önemli unsur İslam dini olmuştur. İslam dini diğer alanlarda olduğu gibi çevre yaklaşımları açısından da kültürü etkilemiştir. Kur'an-ı Kerim'e göre tüm canlılar ve var olan her şey Allah'ı tesbih eder ve sadece ona secde eder. Canlılar da insanlar gibi birer topluluktur. Var olan her şey bir bütünlük ve denge içerisinde ölçüler ve kurallar çerçevesinde ele alınır. Bu ifadelerde Allah'ın yarattığı her şeyin bir değeri olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple çevrede var olan her şeye sorumluluk çerçevesinde yaklaşmak ve Allah'ın oluşturduğu dengeye uyumlu yaşamak gerekmektedir. Eski Türklerde kutlu sayılan alanlar olduğu gibi İslam'da da haram bölgelerin varlığı dikkat çekmektedir. Eski Türklerde ağaçlara ve hayvanlara saygı İslam dini ile pekişmiş, ihtiyaç dışı ağaç kesimi ve avcılığın yapılması kötü sayılmıştır. İslam'da evcil hayvanlara da şefkat ile davranılması ve refahlarının sağlanması yönünde uyarılar vardır. Eski Türk yaşantısı hayvancılığa dayanmaktan olduğundan hayvanlara yaklaşımları saygı ve şefkat üzerinden şekillenmiş vahşi hayvanlara da saygı göstermiştir.

Türk milletinin düşünce yapısını belirleyen çevreyle uyum ve doğaya saygı esaslı eski kültür kodları ve İslam inancı dolayısıyla Türklerin doğaya ve doğal çevredeki varlıklara yaklaşımı, sanayileşme, sömürgecilik ve benmerkezcilikle temel karakteri tanımlanabilecek Batı kültüründen çok farklıdır. Batı doğaya hükmetmek ve şekillendirmek için doğayı bir makine gibi görürken, Türk milleti var olduğu günden beri doğaya ve çevreye bir can, bir ruh ve kendisinin varoluş sebebi olarak bakmaktadır. Doğada her şeyin bir ruhu olduğunu eski devirlerde düşünürken, İslam'dan sonrada canlı-cansız her şeyin Allah'ı tesbih ettiğine inanması çevreye bakış açısında sürekliliği biçimlendirmiştir. Yaşadığı bölgelere ilahi bir bağla bağlanmış ve vatan olarak görmüştür. İslam dinine göre, insan yeryüzünde Allah'ın halifesi olmakla sorumluluklar taşımaktadır. Kendisine emanet edilen varlıkları koruyup gözeterek ahlaki sınırlar içerisinde onlardan nimetlenme konusunda sorumlu hareket etmelidir. Aynı zamanda gelecek nesillere doğru işleyen ve bozulmamış bir doğa bırakması gerekmektedir.

Türk milliyetçiliği siyasi hareketi ve onun kurumsal temsilcisi olarak MHP, çevre politikalarını bu düşünce temellerinin üzerine inşa etmiştir. Bu politika yaklaşımı, sağlıklı bir çevrede yaşamının temel bir insan hakkı olduğu ve doğal dengenin korunmasını içeren çevre etiğinin bütün insan faaliyetlerine rehberlik etmesi ilkelerini yansıtmaktadır. MHP; parti programları, seçim beyannameleri, liderlerin ve sözcülerin açıklamalarında ifade edilen şekliyle çevre sorunlarının dünyadaki durumuna uygun somut gerçekçilik, çevreyi tahrip eden ve onarıcı teknolojik gelişmeleri izleyen, diğer politika alanlarında çevreye yapılan atıklar dolayısıyla fikri tutarlılık sergileyen çevre politikaları dizisi ortaya koymuştur.

Kaynakça

Atatürk Araştırma Merkezi ATAM. (2013). *Milliyetçilik, Milli Birlik ve Beraberlik*, <https://www.atam.gov.tr/duyurular/milliyetcilik-milli-birlik-ve-beraberlik> (02.06.2022).

Aydın, M. (2002). *Dinler Tarihine Giriş*, Konya.

Ayverdi, İ. (2024). *Kubbealtı Lügat*,. <http://www.lugatim.com/> (24/02/2024)

Bahçeli, D. (2021, Haziran 8). *Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet BAHÇELİ'nin, TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma*. https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/4833/mhp/Milliyetci_Hareket_Partisi_Genel_Bas_kani_Sayin_Devlet_BAHCELI_nin_TBMM_Grup_Toplantisinda_yapmis_ olduklari_k onusma_8_Haziran.html (02.06.2022).

Bahçeli, D. (2021a, Kasım 2). *Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet BAHÇELİ'nin, TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma. 2 Kasım 2021*, https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/4903/mhp/Milliyetci_Hareket_Partisi_Genel_Bas_kani_Sayin_Devlet_BAHCELI_nin_TBMM_Grup_Toplantisinda_yapmis_ olduklari_k onusma_2_Kasim.html (02.06.2022).

Bayat, F. (2004). *Türk Şaman Metinleri (Efsaneler ve Memoratlar)*. Ankara: Piramit Yayınları.

Bayat, F. (2022). *Türk Şaman Mitolojisinin Teonimleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bütüner, Ş. (2021). “Çevre Bilinci Oluşturmada Türk Mitolojisinin Rolü: Dede Korkut Hikâyelerine Ekoeleştiril Bir Yaklaşım”. *Türk Dünyası Araştırmaları Kasım - Aralık* 129(255), 433-448.

Çelepi, M. S. (2020). “Doğaya Uyarlanma Stratejisi Olarak Orhun Abidelerindeki Türk Bıyoetiği”, *Millî Folklor*, 16(128 /Kış 2020), 5-18.

Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.

- Divitçioğlu: (1987). *Kök Türkler (Kut, Küç ve Ülüğ)*. İstanbul: Ada Yayınları.
- Göde, K. (1992). *Türk İslam Kültür ve Medeniyet Tarihi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Gökdağ, B. A., ve K. Üçüncü (2007). *Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gümüş Böke, E. (2019). “İslâm Hukukunda Çevre Bilinci Algısı Üzerine”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(16), 229-251. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/761698> (03.07.2022).
- Günay, H. M. (1998). “Hima”, *İslam Ansiklopedisi* (ss. 52-55). TDV. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hima> (12.07.2022).
- İnan, A. (2006). *Tarihte ve Bugün Şamanizm* (6 b.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kabak, T. (2018). “Toplumsal Ekoloji Bağlamında Türklerin Doğa İle İlişkilerine Genel Bakış: Mandra Filozofunun Düşündürdükleri”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7 (1), 276-291. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/teke/issue/36208/407444> (05/07/2022)
- Kalyoncu, H. (2018, Ekim 30). “11’inci Birleşim”. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem27/yil2/ham/b01101h.htm> (02.06.2022).
- Kalyoncu, H. (2022). (10/4413, 10/4430, 10/4431, 10/4432, 10/4433, 10/4434, 10/4435, 10/4436, 10/4437, 10/4438) No.lu Başta Marmara Denizi Olmak Üzere Denizlerimizdeki Müsilaj Sorununun Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu Görüşmeleri münasebetiyle yaptığı konuşma. Birleşim sayısı: 5, Yasam Yılı: 5. <https://www.tbmm.gov.tr/milletvekili/UyeGenelKurulKonusmalariDetay?eid=106916> (03.06.2022).
- Kalyoncu, H. (2023). *Çevre ve Din: Dinlerde Çevre Anlayışının Sosyolojik Analizi*. TC Süleyman Demirel Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kalyoncu, H. ve K. Taş (2022). “Türk Kültüründe Çevre Algısı ve İslam’ın Türk Toplumunun Çevre Anlayışına Etkileri”, *Tabula Rasa: Felsefe ve Teoloji*, (39), 43-51. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tabula/issue/74382/1215922> (17.11.2022).
- Kur'anı-ı Kerim Meali* (12 b.). (2011). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- MÇP. (1988). *Parti Programı*, Ankara.

MHP. (1977). *Türk Milleti Uyan -Milliyetçi Hareket Partisi 1977 Seçim Beyannamesi-*, Ankara.

MHP. (1993). *Parti Programı*, Ankara.

MHP. (2007). *Milli Duruş ve Kararlılık Belgesi -Milliyetçi Hareket Partisi 22 Temmuz 2007 Seçim Beyannamesi-*, Ankara.

MHP. (2009). *Parti Programı*, Ankara.

MHP. (2018). *Milli Duruş Kutlu Yükseliş -Milliyetçi Hareket Partisi 24 Haziran 2018 Seçim Beyannamesi-*, Ankara.

MHP. (2023). *Gelen Türk Asrı, Geleceğin Gücü Türkiye -Milliyetçi Hareket Partisi 14 Mayıs 2023 Seçim Beyannamesi-*, Ankara.

MHP. (2024). *Türk ve Türkiye Yüzylında Üretken Belediyecilik-Milliyetçi Hareket Partisi 31 Mart 2024 Seçim Beyannamesi-*, Ankara.

NTV. (2001, Haziran 5). *Bahçeli: Dünya gelecek nesillere vereceğimiz emanetimizdir*, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/84199.asp> (04.06.2022).

Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi* (Cilt I). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Taşagül, A. (2016). *Ergenekon'dan Kağanlığa Türk Model Devleti Gök Türkler*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Taşer, E. (2022). *Türk Mitolojisinde Doğa Kültü ve 1950 Sonrası Türk Resim Sanatına Yansımalarının İncelenmesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Tekin, T. (2010). *Orhun Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkeş, A. (1967). *Dokuz Işık*, (4.b.), İstanbul: CKMP Eminönü Şubesi.

Türkeş, A. (1975). *Milli Doktrin Dokuz Işık*, (12 b.), İstanbul: Kutluğ Yayınları.

Türkeş, A. (1980). *Bunalımdan Çıkış Yolu*, (2 b.), İstanbul: Yeni Yayınlar.

Yörükkan, Y.Z. (2005). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri, Şamanizm*, İstanbul: Ötügen Neşriyat.

Extended Summary

The Ideological Roots of Environmental Understanding in Turkish Nationalism and Its Reflections on the Policies and Discourses of the Nationalist Movement Party

Introduction and Background

Turkish nationalism constitutes an important movement in Turkey, both as an intellectual movement and as a political movement. In his own texts, both thought and political program, historical consciousness, national culture and Islamic belief are presented as the basic elements of ideology. Turkish nationalism, which has been a determining idea since the last period of the Ottoman Empire, is the founding ideology of the Turkish War of Independence and the Republic of Turkey.

Turkish nationalism gained an oppositional character after the death of Atatürk. Nationalism, which became a political program with *Dokuz Işık* written by Alparslan Türkeş, turned towards a political organization in the Nationalist Movement Party (NMP).

Research Question:

In this study, which was prepared to examine the nationalist environmental policy and determine its intellectual framework, the effect of the cultural accumulation, which NMP sees as an intellectual resource, in the process of determining its policies was examined. In this way, the compatibility between the ideology and policies of NMP and nationalist thought was questioned. In addition, the political suggestions that the party brought to the environmental problems that arose after its establishment were identified.

Scope of the Article

The approach of Turkish culture and Islamic belief to the natural environment was determined, and then their approach to environmental problems was discussed in the party's policy documents and in the statements of its spokesmen.

Method and Literature

In this study, a literature review was conducted to explain the main problem and an evaluation was made with findings based on direct observation.

In order to determine the ideological self-definition of NMP and Turkish nationalism and their policies regarding environmental problems, the writings and

speeches of the founding leader Alparslan Türkeş, the program texts of the party on different dates and the speeches of Chairman Devlet Bahçeli and party spokesmen were examined.

The literature was examined to test the claim that nationalist thought is based on Turkish national culture, historical consciousness and Islamic belief. In this context, examples of written and oral cultural elements showing the understanding of nature and environment from Turkish cultural history sources were discussed. Likewise, Islamic sources, primarily the Quran and hadiths, were examined in order to determine the approach of the Islamic faith to the natural environment. After the party's environmental policies were determined, these policies were compared with the understandings displayed in the cultural background and Islamic faith.

Results

When the principles of *Dokuz Işık* which draw the political framework of Turkish nationalism are examined, it is seen that it is a development-oriented political understanding. While the emphasis on industrialization was noticeable in the 1960s, when NMP was established, the information economy has become more prominent in the 21st century. However, the development policy maintained its continuity. Considering that environmental problems are also the product of industrialization and other human activities, it should be said that the environmental policies developed by NMP deserve to be examined.

Gök Tanrı in Turkish mythology, as a sacred and spiritual being, completely dominates man, the world he lives in, and the sky surrounding him. According to mythology and oral cultural transmissions, the Turks' understanding of the world is intertwined with the natural environment and attributes sanctity to nature. There is a three-layered universe design in the Orhun Monuments. These are the sky belonging to God, the earth under God's protection, and the underground, the place of those who do not comply with this order. While earth and water are mentioned as the basic elements that make up the world, holiness and spirit are attributed to these two elements.

In written sources and oral narratives, the Earth-Water (Iduk Yir-sub) cult protected the Turks during the disintegration process to prevent the Turkish nation from disappearing. The Turkish Khagan became the head of the state with the blessing and help he received from God and tried to prevent Earth and Water from being left unattended.

In *Gök Tanrı* belief, the tree at the center of the world provides the connection between the earth and the sky and is considered the symbol of life. Trees have an

important place in the belief and thought world of the Turks. Turks planted trees wherever they lived and respected trees.

Since animal husbandry was the main source of income of the ancient Turks and therefore they maintained a nomadic lifestyle, they had to migrate in accordance with seasonal changes. In addition to animal husbandry, hunting is an economic activity that supports nutrition. Hunting is not only a method of food supply, but also helps balance the excessively increasing predator population and the reproduction of domestic animals. Animals have an important place in the beliefs and values of the Turks, who are nomadic shepherds, as well as in their socio-economic order.

Since humans are seen as a natural element of the environment, natural integrity and each being are respected, and a way of life and production has been developed in which ecological continuity is observed. Seeing themselves within this natural whole has led them to operate by assuming that the sacred land and water and the lives of all beings on it are interconnected. When the ancient Turkish culture was considered with a holistic approach, it was assumed that living and non-living creatures existing in nature had a soul. Sacredness is attributed to the sky, earth, waters, plants and animals. As a result of this approach, it can be said that they created an ecological lifestyle.

The sanctity that the Turks gave to water and soil created loyalty to the region they lived in. In addition, attachment to the land, which can be expressed as love of the homeland, is a requirement of the beliefs in question. Turks have also shown their loyalty to their country when they immigrated due to political or geographical necessity. It is seen that they often use the names of mountains, rivers or regions in their new homelands that they used in the places they left or had to leave.

The Islamic religion's perspective on the environment finds its source in the Holy Quran. In the Holy Quran, it is mentioned that the world was created according to order and measure and that there are balances. Islam is based on the belief in monotheism and emphasizes the unity and integrity of existence along with the unity of *Allah*. In Islam, there is an understanding that evaluates the environment together and as a whole, rather than seeing it as a distance from society. In Islam, although there is a human-centered understanding, human beings are seen as the caliph of the creator. However, one of the responsibilities that comes with being the caliph of the Creator is to preserve the balance established by *Allah*. The presence of recommendations regarding the protection of the natural environment in many hadiths of the Prophet has influenced the perspective of Muslim societies on nature towards the preservation of ecological balances.

It is emphasized in the Holy Quran that everything created is valuable because it glorifies *Allah*. Waste is prohibited in the Holy Quran and examples of avoiding waste in daily life are shown through the practices of the Prophet. Avoiding waste is of great importance in reducing the pressure on natural resources and preventing the disruption of the natural balance.

The understanding of harmony with the natural environment, shaped by the belief in *Gök Tanrı*, which has become the lifestyle of the Turkish nation, was strengthened with their acceptance of the Islamic faith. The previous beliefs of the Turks and the value given to the environment by the Islamic religion are similar.

The understanding of morality in *Dokuz Işık* is explained as follows: "Turkish morality will be in accordance with Turkish traditions, Turkish spirit, and beliefs of the Turkish Nation, and will never contradict the laws of nature, and will be based on certain foundations that are compatible with the laws of nature."

The framework of environmental policies has been determined in the NMP program. Apart from this, concrete policies regarding environmental problems were proposed in the election manifestos. NMP includes the environment among fundamental human rights. NMP has made environmental awareness a benchmark in all policy areas. NMP's policies include the same emphasis on sensitivity on urbanization and water issues, which cannot be separated from environmental problems. This political attitude was also reflected in various speeches of party spokesmen. In a speech of a member of parliament, it was directly said that "nationalism is environmentalism".

It can be said that in the political representation of Turkish nationalism, the environment is discussed in the light of current realities and the accumulation that forms the national culture. NMP's policy texts, which recommend that the natural environment and ecosystem should be protected and transferred to future generations in a healthy way, give the impression of a current reflection of ancient culture adorned with Islamic references.

Conclusion

NMP has put forward a series of environmental policies that demonstrate concrete realism in line with the situation of environmental problems in the world, as expressed in party programs, election manifestos, statements of leaders and spokespeople, following environmentally destructive and restorative technological developments, and exhibiting intellectual consistency due to references to the environment in other policy areas.